

Ortaçağ Müslüman Toplularında Folklor ve Mizah Ögesi Olarak Yüzük Kaşlarına Yansıyan Edebiyat

Murat Ataman

Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı
Bursa/Türkiye
murat-ataman58@hotmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-7049-3125>

Şener Şahin

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı
Bursa/Türkiye
senersahin@uludag.edu.tr
<http://orcid.org/0000-0002-2499-7672>

Öz: Yüzük, eski çağlardan beri farklı birçok işleve sahip olagelmıştır. Kadın-erkek arasındaki sevgi ve evlilik bağına temsil etmesi, siyasi yazışmalarda damga işlevi görmesi, kudret ve egemenliği sembolize etmesi vs. bu işlevlerden bazılarıdır. Yüzük, bireylerin sosyo-ekonomik durumlarını, inanç, meşrep ve eğilimlerini, yine işgal ettikleri statü ve işgal ettikleri meslekleri gösteren birer nişan olduğu gibi, bu küçük hacimli süs objesi tarih boyunca sanat, kültür, folklor, mizah ve din alanlarının kayıtsız kalmadığı cazip bir ilgi odağı olmuştur. Bunların yanı sıra, hususan yüzük kaşları üzerine yazı nakşetmenin Ortaçağ Müslüman toplumlarında yaygın bir gelenek olduğu da görülmüştür. Öyle ki yüzük kaşları, sosyal hayata dair önemli ayrıntıların kendisi aracılığıyla okunabildiği toplumsal bir ayna işlevi görmüştür. Yüzük kaşlarında bulunan yazılar çoğu defa yüzük sahibine motivasyon kazandıran, sorumluluk hatırlatan içeriğe sahiptir. Keza muhatabı iğneleme, sitem, şifa ümidi, aşk gibi birçok konu veya temanın yüzük kaşlarında sanathı bir şekilde ele alındığı bilinmektedir. Ayrıca dönemin sosyo-politik koşulları ve kültürel durumu hakkında kültür tarihçilerinin bigâne kalamayacakları başkaca çok önemli malumat da verebilmektedir. O nedenle bu makale çalışmasında, klasik Arap edebiyatı kaynaklarında zengin bir içeriğe sahip olan yüzük kaşları üzerindeki edebi malzeme incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Yüzük Kaşları, Folklor, Vecize, Mizah.

Geliş Tarihi/Received Date: 14.09.2020

Kabul Tarihi/Accepted Date: 27.10.2020

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Ataman, Murat – Şahin, Şener. “Ortaçağ Müslüman Toplularında Folklor ve Mizah Ögesi Olarak Yüzük Kaşlarına Yansıyan Edebiyat”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (Haziran 2021), 1-25. <https://doi.org/10.51447/uluifd.794869>

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 30/1 (Haziran 2021)

Literature Reflected on Ring Stones as a Folklore and Humor in Medieval Muslim Societies

Abstract: The ring has had many different functions since ancient times. It represents the love and marriage bond between men and women, functions as a stamp in political correspondence, symbolizes power and dominance, etc. are some of these functions. As the ring is a badge showing the socio-economic status of individuals, their beliefs, legitimacy and tendencies, the status they occupy and the professions they occupy, this small-volume ornamental object has been used throughout history for art, culture, folklore, humor and religion. It has become an attractive center of attention that its fields are not indifferent. In addition to these, it has been seen that embroidering inscriptions on particular ring stones was a common tradition in medieval Muslim societies. So much so that the ring stones functioned as a social mirror through which important details of social life can be read through it. The inscriptions on the ring stones often contain content that motivates the ring owner and reminds them of responsibility. Likewise, it is known that many subjects or themes such as needling, reproach, healing hope, love are handled in an artistic way on the ring stones. It can also provide other very important information about the socio-political conditions and cultural situation of the period that cultural historians cannot remain aware of. Therefore, this article study will examine the literary material on the ring stones, which has a rich content in classical Arabic literature sources.

Keywords: Literature, Ring Stones, Folklore, Saying, Humor.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Giriş

Kadın olsun erkek olsun insanoğlunun ortak zinet eşyaları içerisinde en yaygın olarak bilinen yüzük, çok eski çağlardan itibaren salt takı objesi olmanın dışında farklı birçok işlev görmek için de kullanılmıştır. Yapımında kullanılan malzeme, şekli özellikler, üzerinde taşıdığı yazı veya semboller, icra ettiği fonksiyon vb. hususlar tarih boyunca bu süs objesini sanat, kültür, folklor, mizah ve din müessesesi açılarından da cazip bir ilgi odağı kılmıştır.

Dönemin modasını yansıtan basit bir obje gibi görünmesine rağmen, yüzüğün pek çok simgesel değeri bulunmaktadır. Bilinen en popüler fonksiyonu, bir erkek ve kadın arasındaki sevgi ve evlilik bağına temsil ediyor olmasıdır. *Edeb* kaynaklarında meşhur nüktedan Eş'ab b. Cübeyr'e (ö. 154/771) nispetle aktarılan oldukça popüler bir anekdotun ana fikri tam da budur.¹ Önem arz eden sembolik anlamlarından bir

¹ Ebü'l-Ferec Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğâni*, thk. Semîr Câbir (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 19/161; Ebû İshâk İbrâhim b. Ali b. İbrâhim el-Husrî el-Kayravânî, *Cem'ü'l-cevâhir fi'l-mûlah ve'n-nevâdir*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1987), 67; Ebû İshâk İbrâhim b. Ali b. İbrâhim el-Husrî el-Kayravânî, *Zehrü'l-âdâb ve şemerü'l-elbâb*, thk. Yûsuf Ali Tavîl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 156; Ebü'l-Meâli Bahâüddîn Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed

diğeri ise egemenliği, gücü ve ihtişamı çağrıştırmasıdır. Nitekim tarih boyunca, mühür bulunan bir devlete ait yüzüğün siyasi yazışmalarda damga olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Antik Yunan'da olduğu gibi yüzükler, toplumsal kesimler arasındaki sınıf farklılıklarını gösteren birer nişan, yüzük sahibinin karakterini, ekonomik durumunu anlatan birer alamet ya da bir bağlılığı veya aidiyeti ifade eden sosyal statü göstergeleri olarak da kullanılmıştır.

Keza yüzüklerin, özellikle kaşlarına yerleştirilen değerli taşların nevine bağlı olarak ya da yüzük kaşlarına nakşedilen -ki bu uygulama klasik dönemde Arap diline orijinal bir deyim de armağan etmiştir-² yazı, simge ve dua metinlerinden dolayı şifa verici, koruyucu, uğur getirici tabiatüstü bir mahiyeti olduğuna da inanılmıştır.³ Nitekim Hârûnürreşîd'in (ö. 193/809) sefere çıkarken yerine vekil tayin ettiği oğlu Me'mûn'a (ö. 218/833) uğur getirmesi için bıraktığı Halife Mansûr'dan (ö. 158/775) miras yüzüğünün kaşında "Güvenim Allah'adır, O'na inandım (اللَّهُ تَعَالَى عَبْدٌ)" ibaresi vardı.⁴ Yüzük kaşına yazılan dinî ibarelerin koruyucu niteliğine inanış bu uygulamayı bir yerde tılsıma da yaklaştırmaktadır. Mesela İbn Kesîr (ö. 774/1373) yüzüğün sadece kaşına nakşedilmiş bazı figür ve sembollere bakmak suretiyle sıkıntıların ortadan kalkacağına inanan, bu manada, bu küçük ziynet objesinde tılsımlı bir güç vehmeden insanların varlığından söz etmektedir.⁵

Yüzük kaşları çoğu zaman kulun, inancına ve meşrebine bağlı olarak kader karşısındaki duruşunu (tevekkül, rıza, teslimiyet vs.) yansıtan ifadeler içermektedir.

İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdüniyye*, nşr. İhsân Abbas - Bekir Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, 1996) 6/226; Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed İbn Âsım el-Gırnâtî, *Hadâ'îku'l-ezâhir fi müstaşşini'l-ecvibe ve'l-müdhikât ve'l-hikem ve'l-emşâl ve'l-hikâyât ve'n-nevâdir*, thk. Ebû Hemmâm Abdülâtîf Abdülhalîm (Kahire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2014), 89.

² Yüzük kaşına figür nakşetme ya da ayet, hadis, kelam-ı kibar, şiir beyti gibi ibareler kazıma son derece dakik bir işlem olduğundan Araplar, serdettiği görüşlerinde ya da verdiği cevaplarında hassasiyet gösteren kimseyi tanımlamak üzere "yüzük nakkaşı (حَزَّازُ الْمُصَوِّصِ)" tabirini kullanmışlardır. bk. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî el-Hârizmî, *Esâsü'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnüssûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 2/24.

³ Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed en-Nedîm, *el-Fihrist* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1978), 429.

⁴ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Yüzük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/56. Abbasi halifelerinin bir kısmının yüzüğünde yer alan (تَعَالَى) "güvenme, dayanma", (وَأَتَى) "güvenen, bel bağlayan/itimat eden" ve (أَتَى/يَتَى) "itimat ediyor(um), güveniyor(um)" gibi ifadeler de yüzük sahibinin Allah'a olan sonsuz tevekkülünü deklare eden deyim yerindeyse birer senet ve tahhütname mesabesinde görülmüştür. Bu ibarelerin uzunca bir listesi için Ek-3 tablosuna bakılabilir.

⁵ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve-nihâye*, thk. Ali Şeyrî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, ts.) 11/211.

Mesela zühd edebiyatının önemli temsilcilerinden Ebû'l-Atâhiye'nin (ö. 210/825) yüzüğünde yazılı olduğu ifade edilen şu ibare tipik bir “olana rıza” mesajı içermektedir:

سَيَكُونُ الَّذِي قُضِيَ، سَخَطَ الْعَبْدُ أَمْ رَضِيَ.

Baş a gelir yazılı ne varsa kaderde
Hoşnut olsun ya da olmasın bende.

Keza darlık ve sıkıntı içerisinde bulunan kimseler, yüzük kaşlarına kazıdıkları bazı ibarelerin sağladığı moral ve motivasyondan medet ummaktaydı. Sözgelimi Tenûhî (ö. 384/994), mücerreb olarak nitelediği bir örnekte, bir dostunun yüzük kaşında sıkıntıların def'i için şu tumturaklı ifadeyi gördüğünü anlatır:

يَا كَاشِفَ الضَّرِّ! بِكَ اسْتَعَاثَ مَنْ اضْطَرَّ.

Ey sıkıntıları def eden Yüce Mevla
Sende bulur hali harap her kul deva.⁶

Bir gadre veya ihanete uğrama durumunda, sitem gayesiyle ya da psikolojik bakımdan yatışmak için yüzük kaşlarına nakşedilen lafızlar da vardı. Mesela Ebû Dülel'in (ö. 225/839 [?]) yüzüğünün kaşında “el-Vefâ” yazmaktaydı. Günün muhtelif zamanlarında ya da icap ettikçe yüzüğün kaşındaki o ibareye/mesaja bakmak bir nevi terapi sağlamaktaydı.⁷

Yüzük kaşlarına nakşedilen ibareler, o ibarelerin yazıldığı dönemin sosyopolitik koşulları ve kültürel durumu hakkında kültür tarihçilerinin bigâne kalamayacakları başkaca çok önemli malumat da verebilmektedir. Mesela Arap folklorüne göre, yüzük kaşında yazılı olan ibare, bir kişinin ahmak oluşunu gösteren dört işarettendir. Rivayete göre bir seferinde halife Hişâm b. Abdülmelik'in (ö. 125/743) -bir başka varyantta Muâviye'nin (ö. 60/680)- meclisindeki zevat, kişinin ahmaklığını ele veren ipuçları üzerinde münakaşaya tutuşmuş, o sırada mecliste gelişen spontan bir hadise, hakikaten yüzük kaşına kazıtılmış olan ibarenin bu hususta belirleyici bir etkiye sahip olduğu kanaatini güçlendirmiştir.⁸

⁶ Ebû Ali el-Muhassin b. Ali b. Muhammed el-Kâdî et-Tenûhî, *el-Ferec ba'ce's-şidde*, thk. Abbûd eş-Şâlcî (Beyrut: Dâru Sâdır, 1978), 1/205.

⁷ Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Muḥâḍarâtü'l-üdebâ'* (Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1999), 1/355.

⁸ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *'Uyûnü'l-ahbâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/47; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Aḥbârü'l-ḥamkâ ve'l-muḡaffelin*, şerh: Abdülemîr Mehennâ (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Lübnânî, 1990), 34.

1. Müslüman Kültürde Yüzük

Müslüman toplumlarda yüzük objesine en başından beri değişik sebeplerle büyük önem atfedildiğini görüyoruz.⁹ Bunun kadim tarihe dayanan bazı nedenleri bulunmaktadır. Her şeyden önce Hz. Süleyman'a nispet edilen ve doğaüstü nitelikler taşıdığı belirtilen “kaşında altı köşeli yıldız bulunan” yüzük¹⁰ Müslümanların umunca hürmetle yâd edilen kutsal ve mucizevi bir nesnedir. Müslüman coğrafyada üretilen edebiyat, şiir, folklor ve sanat ürünlerinde bu hürmetin sayısız yansıma biçimlerine rastlanmaktadır.

Yine Müslüman kaynaklar bize, çok eski zamanlardan Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye (ö. 44/664) kadar ulaşan ilginç bir yüzüğe dair bilgiler vermektedir. Rivayete göre yüzük Danyal Peygamber'e aittir ve üzerinde Danyal Peygamber'in suretinin yanı sıra iki de aslan resmi yer almaktadır.¹¹

İslami döneme gelirse, kaynaklara göre sahabenin “Hükümdarlar mühürsüz mektubu okumaz.” demeleri üzerine Hz. Peygamber, kendisine üzerinde “Allah'ın Elçisi Muhammed” yazan bir yüzük yaptırmıştı.¹² Vefatı sonrasında ise bu yüzük sırayla Hz. Ebû Bekir'e (ö. 13/634), Ömer'e (ö. 26/644) ve Osman'a (ö. 35/656) intikal etmiş, ancak Hz. Osman onu Eris Kuyusu'na düşürerek kaybetmişti.¹³

Müslüman idareciler tarafından bir “hilafet nişanı” ve bir “hükümdarlık alâmeti” gibi görüldüğünden¹⁴ her halife Dîvânü'l-hâtem'de kendisine özel olarak yanında taşıyacağı bir yüzük yaptırmış¹⁵ ve bu gelenek son Abbasi halifesi Musta'sım Billah'a

⁹ Hatta bu konuda bazı âdâb-ı muâşeret kaidelerinin oluşturulduğundan dahi söz edilebilir. Nitekim sultanın huzurunda iken yüzükle oynamanın, tıpkı parmak çıtlatmak, geniz temizlemek, gerinmek, esnemek gibi hoş görülmeven davranışlardan biri olduğu ifade edilmiştir. Alâuddîn el-Behâî el-Gazûlî, *Me'tâlî'u'l-büdûr fi menâzili's-sürûr* (Kahire: Matba'atü İdâretü'l-Vatan, 1883), 1/180.

¹⁰ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Se'âlibî, *Şimâri'l-kulûb fi'l-mu'dâf ve'l-mensûb* (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 57; Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb* (Kâhire: Dâru'l-Kütüb, 2002) 14/93.

¹¹ Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ ed-Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân el-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003) 1/14.

¹² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 20/152; Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, thk. Târk b. İvazullah - Abdülmuhsin b. İbrâhim (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1994), 8/229.

¹³ Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Târîhü't-Taberî* (Beyrut: Dâru't-Türâs, 1967) 6/281; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6/4. Hz. Osman'm siyasi rakipleri bu talihsiz hadiseyi daha sonra “nebevi mirasa” sahip çıkamama anlamında onun açısından bir nakise olarak değerlendireceklerdir.

¹⁴ Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ fi şinâ'ti'l-inşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.) 3/289.

¹⁵ Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ fi şinâ'ti'l-inşâ*, 6/341.

(ö. 227/842) kadar sürmüştür.¹⁶ Bazı halife ve sultanlarınsa birden fazla yüzük kullandıkları bilinmektedir. İbn Hallikân (ö. 681/1282), ünlü ensâb ve ahbâr âlimi Heysem b. Adî'nin (ö. 207/822) *Ḥavâtîmü'l-ḥulefâ'* adıyla bir eser kaleme aldığını zikretmekte ise de¹⁷ günümüze ulaştığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Bir Ebü'l-Aynâ (ö. 283/896) nüktelerinden hareketle anlıyoruz ki, yüzük kaşlarındaki mühür ve yazıları okuyabilme (قراءة نَقْشِ الْفُصُوصِ), sarayın seçkin kadrosu arasına girmek için birbirleriyle yarışan nedim adaylarında aranan temel özelliklerden biriydi.¹⁸ Mühürdârlar, müteakip çağlarda ve devetlerde de yüzük kaşlarındaki mühürlerin kime ait olduğunu teşhis için istihdam edilen önemli bir saray personeli olma özelliğini korumuştur.

Abbasi devrinin Müslüman elitleri, gayri müslimlerin yüzük kaşlarına nakşedilmiş, içeriği İslam dininin ruhuyla çelişmeyen uygun ibare ve metinleri de eserlerinde zikretmekten geri durmamışlardır. Mesela bu sayede Enûşîrvân'ın (ö. 579) dört idari birim için her birinin kaşında ayrı birer lafız bulunan dört ayrı yüzük yaptırdığını biliyoruz. Enûşîrvân, vergi ve haraç işlemlerini tescil için kaşında “adalet”, tapu-kadastro belgelerini tescil için “bayındırlık”, hayır-hasenat işlerini tescil için “ihtiyat”, posta belgelerini mühürlemek için de kaşında “umut” yazan yüzükleri kullanmıştı.¹⁹ Enûşîrvân'ın şahsi yüzüğünün kaşında şöyle bir yazının olduğunu da yine müslüman kaynaklardan öğreniyoruz:

لَا يَكُونُ الْعُمَرَانُ حَيْثُ يَجُورُ السُّلْطَانُ.

Sultanın zulüm estirdiği yerde medeniyet yeşermez.²⁰

Yüzük kaşlarına tahsis olunan mekân -ki bu mekânın geniş veya dar olmasından hareketle yapılan karakter tahlillerini de burada anmak lazım-²¹ çeşitli kademelerde görev yapan devlet memurları tarafından rutin yürütülmesine hizmet etmek üzere işlevsel bir enstrüman olarak da kullanılmıştır. Mesela İsmailiyye mezhebi

¹⁶ Kalkaşendî, *Şubḥu'l-a'şâ fi şinâ'ati'l-inşâ*, 3/289.

¹⁷ Ebü'l-Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'u ebnâ'i'z-zemân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, 1994), 6/107.

¹⁸ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Reb'ü'l-ibrâr* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1991), 2/301; Ebü's-Safâ (Ebû Sa'îd) Salâhuddîn Halil b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *Neksü'l-himyan fi nuketi'l-umyân*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 48; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, 4/25; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Ḥamdûniyye*, 8/399; Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn el-Âbî, *Nesrû'd-dürr fi'l-muḥâdarât*, thk. Hâlid Abdülğani Mahfûz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 3/146; İbnü'l-Cevzî, *Aḥbârü'z-zurâf ve'l-mütemâcinin*, nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Cânî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997), 90; Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed İbn Ebî Avn, *el-Ecvibetü'l-müskite*, thk. Muhammed Abdülkâdir Ahmed (Kahire: Matâbü'u'n-Nâşiri'l-Arabî, 1983), 201.

¹⁹ Âbî, *Nesrû'd-dürr fi'l-muḥâdarât*, 5/80.

²⁰ Se'âlibî, *et-Temsîl ve'l-muḥâdâra*, thk. Abdulfettâh Muhamed el-Hulv (Kahire: Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1981), 43; Râğıb el-İsfahânî, *Muḥâdarâtü'l-üdebâ*, 1/214; Zemahşerî, *Reb'ü'l-ibrâr*, 3/310.

²¹ İbnü'l-Cevzî, *Aḥbârü'l-ḥamkâ ve'l-muḥâdâra*, 34.

dâilerinden Ebû Abdullah eş-Şî'î (ö. 298/911), yazacağı mektupların sonuna, üzerinde وَعَدْلًا وَصِدْقًا رَبِّكَ كَلِمَاتٍ وَمَمْتٌ ayetinin yazılı olduğu yüzüğünü bir mühür gibi vuruyordu.²²

Yüzük kaşlarında bulunan yazılar, çoğu defa yüzük sahibinin itikadi durumunu yansıtan, bulunduğu pozisyonun veya statünün kendisine yüklediği sorumluluğu hatırlatan, psikolojik bakımdan maneviyatı güçlendiren dinî veya ahlaki bir içeriğe sahiptir. Cenab-ı Hakk'a beslenen sağlam ve kusursuz inanç, güven, teslimiyet ve tevekkül gayet veciz ibareler hâlinde formülize edilmiştir. Bu manada bazen kişiyi moral bakımdan güçlü tutacak birer doping mahiyetinde de görülebilir. Mesela Ehl-i Beyt imamlarından Ali b. Hüseyin b. Ali Zeynelâbidîn (ö. 94/712) ilim-amel düalitesi karşısındaki sorumluluğunu yüzüğünün kaşına kazıttığı “عَلِمْتُ فَأَعْمَلُ” (Öğrendin, Yaş!) cümlesine bakarak hatırlamaktaydı. Halife Memûn'un ünlü kumandanı Zü'l-yemîneyn'in (ö. 207/822) yüzük kaşında “Hak için yüzü yere sürmek şereftir (وَضَعُ الْحَدِّ لِلْحَقِّ عِزٌّ)”, cömertliğiyle maruf Hâtim et-Tâî'nin (ö. 578 [?]) yüzük kaşında “İhsan et, yönet! (جُدْ تَسُدْ)”, İran hükümdarlarından Zal Oğlu Rüstem'in yüzük kaşında ise

الْهَزْلُ مَبْعُضَةٌ وَالْكَذْبُ مَنَقِصَةٌ وَالْجَوْرُ مَفْسَدَةٌ.

Ciddiyetsizlik nefret doğurur, yalan kayıp yaratır, zulüm yozlaşma üretir.

sözleri yazılıydı. Keza Ebû Nüvâs'ın (ö. 198/813 [?]), sekerat halinde iken parmağın- dan çıkarılıp ağzına konulmasını vasiyet ettiği bir yüzüğü vardı. O, kelime-i şahadet getirme imkânının ortadan kalktığı o esnada, mededi, yüzüğünün kaşına nakşettiği şu cümleden beklemekte idi:

الْحَسَنُ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصًا.

Hasan [Ebû Nüvâs] Allah'tan başka ilah olmadığına ihlas ve samimiyetle tanıklık eder.²³

Yüzük kaşları bilhassa birer rabita vesilesi olarak, huzûr-ı ilâhîde olma şuurunu her dem diri tutmaya çalışan nükte meşrep sufiler tarafından da iyi değerlendirilmiş bir alandı. Dinî tema ve kavramlarla bezeli ibarelerde bu şuur, güçlü çağrışımlar yoluyla sanatkârane bir üslup içerisinde yansıtılmıştır. Sözelimi günahkâr bir sufi meşhur bir hadise telmihen yüzüğünün kaşına

أَعْدَدْتُ لِدَنِّي حُسْنَ ظَنِّي بِرَبِّي

Günahıma karşılık, Rabbime hüsnü zannımı hazırladım.

beytini kazıtarak rahatlamaktadır.²⁴ Nefsiyle mücadelede hep kaybeden bir diğer sufi ise, daldığı günah deryasında sorgu sualden uzak kalmayı ümit ederek yüzüğünün kaşında Kirâmen Kâtibin'e şöyle seslenmektedir:²⁵

²² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, 28/98.

²³ İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-ağbâr*, 1/420.

أَتْرِكَانِي وَالْمَعَاصِي وَعَلَى اللَّهِ خَلَاصِي
Baş başa bırakın beni cümle günahla
Kurtuluşum Hz. Allah'la.

Benzer temalı bir diğer yüzük kaşında, nefsin terbiye uğrunda çektiği çilenin riyazet ehli bir sufiye pek yaramadığı görülmektedir.²⁶

تَحْتِ ثِيَابِي بَدَنٌ نَاجِلٌ وَفِي فُؤَادِي شُعْلٌ شَاغِلٌ
Kıyafetim altında çelimsiz bir beden ki
Cirit atar üstünde (kafamda) tam tamına kırk tilki.

Melâmi meşrep bir sufinin yüzük kaşına yazılı olduğu belirtilen şu beyitlerde ise, nefsin cazibesi karşısında kulun ilahi emirler hususundaki savruluşuna dikkat çekilmiştir:²⁷

أُحِبُّ مَنْ يَهْوَانِي بِرُغْمٍ مَنْ يَنْهَانِي
Nefsime hoş gelir, arzulayınca biri beni
Men etse de o şeyden Âlemlerin Rabbi.

Bazen de yüzük kaşlarına yazılan özlü söz veya ibarelerin bir hikâyesi olabilir. Örneğin Ebû Amr b. el-Alâ el-Mâzinî (ö. 154/771), sıcak bir yaz gününde tarlasında dolaştığı sırada gaybten duyduğu bir sesi yüzüğüne nakşettiğini ifade etmektedir.²⁸

Yine yüzük kaşları, bir ilan-ı aşkı tutkuyla dile getirmenin veya sevgiliye olan bağlılığı samimiyetle deklare etmenin en müsait zeminlerinden biriydi. *eş-Şekvâ ve'l-İtâb'* da yer alan bir anekdotta, bir gözdesi, Halife Me'mûn'a olan aşkını ilan ve saraydaki rakip cariyeleri bertaraf için bu yolu vesile olarak kullanmıştır:

Halife Me'mûn'un binbir meziyeti olan, ay yüzlü, körpecik bir cariyesi varmış. Riyayete göre bu dilber halifenin gönlünde adeta saltanat kurmuş. Zaman içerisinde kıskançlıkları ayyuka çıkan sarayın diğer ahuları (لَا حَسَبَ لَهَا) “Onun nesebi kimseye bağlanmıyor.” diyerek kızcağzı gözden düşürmeye çalışmışlar. Bunun üzerine genç cariyeye hemen yüzüğünün kaşına (حَسْبِي حَسْبِي) “Bana neseplere aşk

²⁴ Ebü't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. İshâk el-Veşşâ, *eş-Zarf ve'z-zurefâ*?, thk. Kemal Mustafa (Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 1953), 213.

²⁵ Veşşâ, *eş-Zarf ve'z-zurefâ*?, 213.

²⁶ Veşşâ, *eş-Zarf ve'z-zurefâ*?, 214.

²⁷ Veşşâ, *eş-Zarf ve'z-zurefâ*?, 214.

²⁸ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fi şabakâti'l-lügaviyyîn ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü Fazl İbrâhîm (Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 1/30.

bağı yeter.” ibaresini kazıtmış.²⁹ Bunu fark eden Me'mûn'un, gözdesine olan hayranlığı daha da artmış. Ne var ki gözde, kıskanç cariyelerin bir tertibiyle zehirlenmekten kurtulamamış. Bundan çok etkilenen Me'mûn, sevgilisine olan aşkını şu dizelerle ölümsüzleştirmiş.³⁰

أَحْتُلِسْتُ رِيحَانِي [مِنْ] يَدِي أُنْكِي عَلَيْهَا آخِرَ الْمُسْنَدِ

Çekip aldılar elimden can paremi
Ağlar dururum, dindirmek için acısın yaremi.

Müslüman toplum nezdinde kınanacak işlere ya da mesleklere bulaşmış kişiler de tuttıkları yoldan döndüklerinin mutlak bir kanıtı olarak tövbelerini yüzük kaşlarına kalıcı bir şekilde kazımışlardır. Mesela devrin önde gelen lezbiyenlerinden Ümmü'l-Kâsım bnt. Bülbül el-Attâr, tövbесinden sonra yüzüğüne

مَلَّ مِنَ الْبَاطِلِ فَرَجَعَ إِلَى الْحَقِّ.

Batıldan usanıp Hakka rücû etti.

ibaresini kazıtmıştı³¹ ki esasen bu yaklaşım, lezbiyen ilişkisinin “batıl”, meşru cinsel ilişkisinin “hak” olarak tanımlandığı klasik mizahi anlatılara³² uygun düşmektedir. Makalenin son bölümünde, yüzük kaşlarının latife ve şakalara elverişli birer enstrüman olarak kullanıldığı örnekler üzerinde durulacaktır.

Yüzük kaşlarına kazınan sözlere dair en kapsamlı kategorik listeleri bize el-Veşşâ lakabıyla meşhur Arap dili, edebiyatı ve ahbar âlimi İbn Yahyâ el-Veşşâ el-A'râbî (ö. 325/937) vermektedir. Seçkin tabaka edebiyatının devrindeki en önemli temsilcilerinden biri olan Veşşâ, Abbasi elitleri ve entelektüelleri arasında yaygın görülen bu uygulamanın en nadide örneklerini *ez-Zarf ve'z-zurefâ'* adlı eserinde bize topluca sunmuştur. Etkili söz söyleme sanatının (belagat) kısa formdaki tipik örnekleri arasında da değerlendirebileceğimiz bu cümlecikler, konu ya da kurgu estetiği itibarıyla birkaç başlık altında toplanabilir. Şöyle ki:

a) Bilhassa halife, sultan, emir, vezir gibi karar mekanizmalarında görev yapan devlet ricalinin yüzük kaşlarında ihtiyat, temkin, sağduyu vs. temalarını işleyen, seci üslubuyla dizayn edilmiş, veciz hikemi ifadeler yer almaktaydı. Mesela düşman tarafından kuşatılmadan önce tehlike bölgesinden uzaklaşmanın da bir nevi zafer

²⁹ Se'âlibî, *eş-Şekvâ ve'l-'itâb ve mâ vaka'a beyne'l-hillân ve'l-eşhâb*, thk. ilhâm Abdülfettâh el-Müftî (Kuveyt: el-Meclisü'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Fünûn, 2000), 52; Zemahşerî, *Reb'ü'l-ebâr*, 3/355. Anekdotun bir diğer varyantında bu ibare (حسبي حسبي) “Bana güzelliğim yeter.” şeklinde geçmektedir. bk. Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mensûr el-İbşîhî, *el-Müstetraf fi külli fennin müstetraf* (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1998), 1/403.

³⁰ Se'âlibî, *eş-Şekvâ ve'l-'itâb*, 52; Zemahşerî, *Reb'ü'l-ebâr*, 3/355.

³¹ Gazûlî, *Me'tâlî'ü'l-büdûr fi menâzili's-sürûr*, 1/272.

³² Mesela bk. Râgıb el-İsfahânî, *Muḥâdarâtü'l-üdebâ'*, 2/318.

sayılacağını ifade etmek üzere bir komutanın yüzüğünde “الْفِرَارُ قَبْلَ الْحِصَارِ” ibaresinin; keza fırsatın kaçırılması durumunda ödenecek bedeli anlatmak üzere de “الْفُرْصَةُ قَبْلَ أَنْ تَكُونَ الْعَصَاةَ” ibaresinin yazılı olduğu belirtilmektedir.³³

b) Veşşâ, âşıkların yüzük kaşlarında yazılı olduğu ifade edilen bir dizi edebî ibareyi de derleyip listelemiştir. İlgili sözlerde aşk edebiyatının vazgeçilmez temalarından hicran, vuslat, sevgilinin cefası, vefa, aşkta rekabet, sevgiliden usanma gibi konuların veciz bir şekil ve estetik bir üslupla dizayn edildiği dikkati çeker. Mesela hicran yarasının ızdırabı “الْقَبْرُ أَفْسَحُ مِنَ الْهَجْرِ” ibaresiyle; fazla nazın âşık usandıracığına ilişkin düşünce de “طُولُ الْجَمَاءِ يُكَلِّبُ الصَّفَاءَ” ibaresiyle dile getirilmiştir.³⁴ Keza gönül maceraları üzerine söylenmiş biri olumlu diğeri olumsuz iki kısa örnek de Veşşâ'nın kitabında yer almaktadır. Buna göre Halîde el-Hayriyye adındaki bir muğanniye platonik aşk felsefesine uygun olarak şöyle demiştir: “الْمَوْتُ فِي الْحُبِّ جَمِيلٌ” yani “Ne güzel şey vazgeçmek, candan, canan uğruna!” Keza, Gülsüm adındaki bir kadın da, sevgilisinin kendisini terketmesi karşısında duyduğu öfkeyi ve hıncı yüzüğünün kaşında şöyle ifade etmişti: “لَا عَفْرَ مِنْ هَجَرَ” (Tek kalemde silenün günahı silinmesin!)³⁵

Yine yüzük kaşları sevgililerin afif aşkları için güzel temennilerin dile getirildiği edebî açıdan da sanatsal bir alandı. Hasret, ayrılık, sadakat, engeller, kararlılık vb.

³³ Veşşâ, *ez-Zarf ve'z-zurefâ*, 214. Diğer bazı ibareler de şöyledir:

الأمَلُ يَلْوِي، والشيطان يُغْوِي.	(10)	القناعة خيرٌ من الضَّراعة.	(1)
لكل امرئ طريقَةٌ، ولكل عاملٍ وتقيَةٌ.	(11)	التقلُّل خيرٌ من التذلل.	(2)
بطول التجارب تكشَّفُ المآرب.	(12)	السلامة خيرٌ من الندامة.	(3)
طول الاعتبار من حُسن الاختيار.	(13)	الأسف أهون من التكلف.	(4)
فؤث الأمل أشدُّ من حضور الأجل.	(14)	الحرب قبل الطال.	(5)
لكل حقيِّ حقيقةٌ ولكل زمان خليفةٌ.	(15)	الرجوع قبل الوقوع.	(6)
القصد أقرب من التعسف.	(16)	الموت معتبرٌ، والسبيل محتضِر.	(7)
الكفُّ أحرى من التكلف.	(17)	الحقُّ يُنجي، والباطل يُردي.	(8)
		النصح ملامَةٌ، والتصريح سلامةٌ.	(9)

³⁴ Veşşâ, *ez-Zarf ve'z-zurefâ*, 216. Diğer bazı ibareler de şöyledir:

آفة الحبيب نظر الرقيب.	(6)	الحين خيرٌ من البين.	(1)
آفة العزَل شرعة المَلَل.	(7)	الموت خيرٌ من الفوت.	(2)
الهوى ثوب الضنى.	(8)	عُصص الفراق شرٌّ من السياق.	(3)
ذهب الفراق بحيلة العشاق.	(9)	كأس الهجر أمرٌ من الصبر.	(4)
		حُسن الوفاء زكْنُ الإخاء.	(5)

³⁵ Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed b. el-Hüseyn es-Serrâc, *Meşâri'u'l-üşşâk* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.) 2/77.

aşka dair pek çok tema bu beyitlerde ele alınmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse:³⁶

فَأَرْغَمَ اللَّهُ أَنْفَ مَنْ قَطَعَا	• قَلْبَانِ فِي حَاثِمِ الْهَوَى جُمِعَا
مَهْمَا أَدْرَكَ، فَبِالْأَدَى طَلَبُونِي	• مَا أَنْصَفُوا، حَجَبُوكَ أَوْ حَجَبُونِي
أَعَانَهُ اللَّهُ عَلَى مَا بِهِ	• مَنْ صَحَّحَ الْحُبَّ لِأَحْبَابِهِ
لِالْقَى مَنْ أَحَبُّ عَلَى الصِّرَاطِ	• تَمَنَّيْتُ الْقِيَامَةَ لَيْسَ إِلَّا
فَبَدَاءَ الْهَوَى يُمُوتُ الْكِرَامُ	• أَنَا إِنْ مِتُّ فَالْهَوَى دَاءٌ قَلْبِي
فَالْحُبُّ يَلْعَبُ بِالْكِرَامِ	• لَا تُنْكَرَنَّ تَذَلُّلِي
فَإِنْ تَعَدَّتْ لِي عَادَتٌ لِي إِلَى بَدَنِي	• كَأَنَّ رُوحِي إِذَا مَا عَيْتَ عَائِبَةٌ

c) Veşşâ yüzük kaşlarına yazılmış ibarelerin teknik olarak aynı tarzda dizayn edilmiş olanlarını ise özel bir kategoride toplamıştır. Bu kategoride yer alan ibarelerin manaca birbirini tamamlayan ardışık iki mâzi fiil siygasından oluştuğu ve bu iki fiil arasında her defasında bir Fâ-i Ta'kîb girdiği dikkati çekmektedir.³⁷

Yalın ayak kaldı, değeri düştü.	حَفِي فَلَيفِي	•
Alışkanlık edindi, sonunu getirdi.	أَلِفَ فَتَلِفَ	•
(Derdini) sakladı, içten içe inledi.	جَنَّ فَأَنَّ	•
Elde etti, kanaat etti.	حَظِي فَرَضِي	•
Sevdalandı, harab oldu.	عَشِقَ فَرَهَقَ	•
Sevdi, yıprandı.	هَوِيَ فَضْنِي	•
Baş eğmedi mağdur oldu	صُرِمَ فَظَلِمَ	•
Kafa tuttu, bir yıldız/kahraman doğdu.	صَدَّ فَجَدَّ	•
Katlandı ve üstesinden geldi.	صَبَرَ فَقَدَرَ	•
Verilmeyince sızlandı.	مُنِعَ فَجَرَعَ	•

³⁶ Serrâc, Meşârî'u'l-üşşâk, 2/72.

³⁷ Veşşâ, ez-Zarf ve'z-zurefâ', 216.

Elde etti ama yetinmedi.	نَالَ فَاسْتَطَالَ	•
Sırrını açtı, rahatladı.	بَاخَ فَاسْتَرَاحَ	•
Hüznü dindi, uykuya daldı.	سَلَا فَقَالَ	•
Hükmetti, katletti.	مَلَكَ فَفَتَكَ	•
Haktan saptı, can(lar)a kıydı.	عَدَلَ فَفَقَتَلَ	•
Korudu iffetini, çekti elini eteğini	عَفَّ فَكَفَّفَ	•

2. Bir Mizah Alanı Olarak Yüzük Kaşları

Klasik Arap nükteciliğinin, üzerine yazı yazılabilen hemen her zemini (not kâğıdı, kolye, mezar taşı, kılıç, ok, hatta vücut teni vs.) mizah üretmek için verimli bir alan olarak değerlendirdiğini biliyoruz. Kuşkusuz bunların en ilgi çekenlerinin başında, her gün fiziksel temas halinde olunan yüzük gelmektedir.

Herşeyden önce, tarih sahnesinde rol oynamış pek çok nüktedan, kendine has yüzüğüne mizahi çağrışımlar içeren bir takım ibareler kazıtmıştı. Mesela, tufeylî tafifinin manevi pîri kabul edilen, obur edebiyatının en şöhretli karakteri Bünân et-Tufeylî (ö. h. 300 civarları) gittiği meclislerde sofraya hazırlamak için hane sahiplerine, kaşında Sâffât suresinin 91. ayeti “*Yemek yemiyor musunuz? (أَلَا تَأْكُلُونَ)*” ibaresinin nakşedilmiş olduğu yüzüğünü göstermekteydi.³⁸ Benzer şekilde obur güruhu da kutsal metne göndermeler yapmak suretiyle pisboğazca yemeyi özendiren ve meşurlaştıran şu gibi ayetleri yüzüklerine kazıtmıştı:

أَكُلْهَا دَائِمًا	“Onun (Cennet’in) yiyeceği sonsuzdur.” (er-Ra’d 13/35)
آتِنَا عَدَاءَنَا	“Bize yemeğimizi getir.” (el-Kehf 18/62)
لَا تُبْقِي وَلَا تَدَّرْ	“O (Cehennem) hiçbir şey bırakmadan hepsini yalayıp yutar.” (el-Müddessir 74/29) ³⁹

³⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Kitâbü't-Tatfîl*, thk. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999), 110; Âbî, *Nesrû'd-dürr fi'l-muḥâḍarât*, 2/173. Bazı kaynaklarda bu ayet yerine “*مَا لَكُمْ لَا تَأْكُلُونَ*” (Niçin yemiyor sunuz?) cümlesi zikredilmiştir. Örneğin bk. İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Ḥamdâniyye*, 9/113; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fînûni'l-edeb*, 3/298.

³⁹ Se‘âlibî, *Şimârü'l-kuḷûb fi'l-muḍâf ve'l-mensûb*, 1/296.

Bir diğer tufeyli Ebü'l-Arkîn gittiği ziyafetlerde ikram sahiplerini cimrilikle yaf-talamak için yüzüğünün kaşını adeta bir damga gibi kullanmaktaydı. Bu maksatla o, gerektiğinde pinti davet sahiplerini içmelemek için yüzüğünün kaşına “Cimrilik uğursuzluktur.” anlamına gelen “الْأُلْمُ شَوْمٌ” secili ibâresini kazıtmıştı.⁴⁰

Keza Abbasilerin kuruluş yıllarında yaşadığı tahmin edilen ünlü Arap nüktedanı Cuhâ'nın da (ö. 2/7. yüzyılın ikinci yarısı), yemekten memnun kalmadığında evde karısına, misafiri bulunduğu meclislerde ise mihmandara gösterdiği, kaşına “Akşam yemeği rezaletti! (عَشَاءُ اللَّيْلِ رَذِيءٌ)” ibaresi kazınmış bir yüzüğü vardı.⁴¹

Bütün bu örnekler dışında, yüzük kaşlarına, rutin hayatın akışı içerisinde moral ve psikolojik duruma uygun yarı mizahi ibareler kazıtmak da bir gelenektir. Mesela müflis bir tüccar, teselli ve güzel günlere yeniden kavuşma hayalini, yüzüğünün kaşına nakşettirdiği şu cümlede bulmaktadır:

إصْبِرْ فَالْدَّهْرُ دَوْلٌ

Acizlenme sakın... Güzel günler pek yakın!⁴²

Benzer şekilde, gönlünü ناعم adındaki bir cariyeye kaptıran Abbasi devri kâtip ve şairlerinden Hasan b. Vehb (ö. 255/869) ise yüzüğünün kaşına sevgilisinin ismini ters çevirerek معان şeklinde nakşettirmiş, bununla aşk belasından kendisi kurtaracak olanın yine o “tatlı bela” olduğuna zarif bir imada bulunarak kendini teselli etmeye çalışmıştır. Hasan bu durumu bir beyitle şöyle dile getirmişti:

نَقَشْتُ مُعَانًا عَلَى خَاتَمِي لِكَيْمَا أُعَانُ عَلَى ظَالِمِي

“معان” biçiminde kazıdım adını yüzüğe
Belki o zalime karşı meded ederler diye.

Bunların dışında, yüzük kaşlarına yazılanlar üzerinden nükte yapma, anonim kahramanlara nispetle de anlatılan bir sanattır. Mesela baba-oğul iki kişinin yüzüklerinin kaşlarına nakşedilmiş olanlar birbirinin mütemmim parçası olan iki ibareydi; babanın yüzük kaşında “Buğday fiyatları düşsün yâ Rabbi.” yazarken bu niyazın mütemmim cüzü “Âmiiin!” oğlunun yüzük kaşına nakşedilmişti.⁴³

Diğer taraftan insanlar, asıl adı Zeyd olan ünlü şair Ebü'l-Atâhiye'nin (ö. 210/825) yüzüğünün kaşındaki (أَيَّا زَيْدٌ نِقٌّ) “Ey Zeyd [Allah'a] güven!” ibaresini, latife

⁴⁰ Ebü Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Abdırabbih, *el-İkdü'l-ferid*, thk. Müfid Muhammed Kumeyha (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 7/228.

⁴¹ Âbî, *Nesrû'd-dürr fi'l-muhâdarât*, 5/211.

⁴² Zemahşerî, *Reb'ü'l-ebâr*, 1/450; Ebü Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. İbrâhim b. Yahyâ el-Vatvât, *Ğurerü'l-ğaşâ'işî'l-vâđiħa ve 'urerü'n-neğâ'işî'l-fâđiħa*, nşr. İbrâhim Şemseddîn (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008), 104.

⁴³ Âbî, *Nesrû'd-dürr fi'l-muhâdarât*, 7/192.

olsun diye (أَيَّا زُنْدِيقُ تُؤَى) “Ey zındık!” şeklinde okuyor ve bu, tatlı bir nükte olarak değerlendiriliyordu.⁴⁴

Son olarak, Arap fıkra geleneğinde “mücûn” adı verilen edepsizce anlatılar içerisinde yüzük temalı olanlarına da rastlanır. Rivayete göre Abbasi Halifesi el-Hâdî'nin (ö. 170/787) cinselliğe düşkün işvebaz cariyesi Bezl el-Kebîre “şehvet suyu”nu yüzüğüne kazıttığı şu ayet üzerinden telmih yoluyla anlatılmaktaydı:⁴⁵

فَالْتَمَى الْمَاءَ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ

“Her iki su, karar verilmiş bir işin gerçekleşmesi için birleşmişti” (el-Kamer 54/12).

Keza, müstehcen konulara dair komik hikâyeler anlatan edepsizler kadrosunun şöhretli isimlerinden Cahza (ö. 324/936) da, yine ahlaksız bir kadının yüzüğünün kaşında şu yazının kazılı olduğunu gördüğünü nakletmektedir:

لَيْلَةَ عُرْسِي، تَقْبُوا بِالْأَنْزِيرِ كُسِّي.

Düğün gecemde (olan ne mi?)
Çiviyle deldiler kestanemi!⁴⁶

Beldede ahlaksızlığı tescilli bir diğer hayat kadınının yüzük kaşında ise şu secili ibarenin kazılı olduğu nakledilmiştir:

السَّخَقُ أَحَقِّي وَالْتَيْكُ أَشَقِّي.

Ezişmenin hakkıdır hafâ
Düzüşmekse katıksız şifâ⁴⁷

Metal halkası altın veya gümüşten de olsa, kaşı bulunmayan yüzük çoğu defa değersiz bir nesne olarak algılanmıştır ve bu kanaat, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) meşhur Arapça mecazlar sözlüğü *Eşâsü'l-belâğa*'sında yer alan şu deyimde gayet veciz olarak ifade edilmiştir: (أَخْوَاتِمُ بِالْفُصُوصِ وَالْأَحْكَامُ بِالنُّصُوصِ) “Yüzük(ler) kaşındaki mühürle, hüküm(ler) dayandığı metinle değer ve anlam kazanır.”⁴⁸ Klasik mizahi anlatılar içerisinde ünlü kıssacı vaiz Ebû Sâlim'e nispet edilen bir anekdotta yaklaşık olarak bu tema işlenmiş görünmektedir:

⁴⁴ Âbî, *Nesrû'd-dürr fi'l-muḥâdarât*, 5/160. Hikâyenin farklı bir varyantında (أَيَّا زَيْدُ تُؤَى) ibaresi (أَيَّا زُنْدِيقُ تُؤَى) şeklinde tevîl edilmektedir. bk. Zemahşerî, *Rebî'ü'l-ibrâr*, 4/440; Ebû Hayyân Ali b. Muhammed b. Abbas et-Tevhîdî, *el-Besâ'ir ve'z-zehâ'ir*, thk. Vedâd el-Kâdî (Beirut: Dâru Sâdir, 1988), 6/76.

⁴⁵ Âbî, *Nesrû'd-dürr fi'l-muḥâdarât*, 4/194.

⁴⁶ Ebû Hayyân Ali b. Muhammed b. Abbas et-Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese* (Beirut: el-Mektebetü'l-Unsuriyye, 2003), 195.

⁴⁷ Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese*, 195.

⁴⁸ Zemahşerî, *Eşâsü'l-belâğa*, 2/24.

Bir defasında Ebû Sâlim dinî mev'ıza ve hikâyelerini anlattıktan sonra yapılacak yardımları toplamak üzere ortaya bir mendil sermişti. Mendil üzerine bırakılan şeyler arasında taşı düşmüş bir yüzük Ebû Sâlim'in dikkatini çekti. Onu eline aldı ve henüz camiden ayrılmamış olan cemaate "Bu taşsız yüzüğü buraya hanginiz bıraktı ise, kendisine Cennet'te damsız bir köşk verilecektir, haberi olsun!" dedi.⁴⁹

Yüzük kaşları, kadim dönem ulema ve üdebasınca, ders halkalarına iştirak eden ya da kendilerini ziyarete gelen antipatik tipleri yanlarından uzaklaştırma gayesiyle "hadi güle güle" manasına gelecek mesajlar kazıdıkları bir alandı da. Mesela Abdülâ'la b. Müşir (ö. 218/833), babasının kaşında "Ginâ getirdin, kalk git artık!" (أَبْرُمْتُ) (فَقُمُّ) yazan bir yüzüğü olduğunu, şayet babası, birlikte oturduğu kişi canını sıkacak olursa yüzüğü ona uzatıp "Şunu okur musun?" dediğini aktarmaktadır.⁵⁰ Keza, hazırcıcağı ve nüktedanlığı özel araştırmalara konu olmuş, Kûfe'de zamanının hadis, kiraat ve ferâiz sahalarındaki en yetkin ismi Ebû Muhammed Süleyman b. Mihrân el-A'meş'in (ö. 148/765) yüzüğünde ise "Uğursuz herif! Sıktın ama, defol git!" (يَا مَقِيثُ أَبْرُمْتُ فَكُمُّ) yazmaktaydı.⁵¹ Yine tâbiünden Tâvûs b. Keysân'ın (ö. 106/725) ve İbn Sîrîn'in (ö. 110/729) de halden anlamayan sırnaşık ve tacizci kimse-lerden intikam alma gayesiyle aynı yola başvurdıkları bilinmektedir.⁵²

Sonuç

Yüzük denildiğinde akla daha çok salt bir zinet eşyası gelse de tarih boyunca birçok fonksiyon icra ettiği görülmüştür. Erkek ve kadın arasında evlilik bağıni temsil etmesi, siyasi otoriteler için güç ve egemenlik kavramlarını çağrıştırmaları, yazışmalarda damga işlevi görmesi bunlardan sadece birkaçıdır. Ayrıca yüzükler toplumsal kesimler arasındaki sınıf farklılıklarını gösteren birer nişan, yüzük sahibinin karakterini, ekonomik durumunu anlatan birer alamet ya da bir aidiyeti ifade eden sosyal statü göstergeleri olarak da kullanılagelmiştir. Keza yüzüklerin, özellikle kaşlarına yerleştirilen değerli taşların nevine bağıli olarak ya da yüzük kaşlarına nakşedilen yazı, simge ve dua metinlerinden dolayı şifa verici, koruyucu, uğur getirici tabiatüstü bir mahiyeti olduğuna da inanılmıştır.

Yüzük kaşlarında bulunan yazılar, çoğu defa yüzük sahibinin itikadi durumunu yansıtan, bulunduğu pozisyonun veya statünün kendisine yüklediği sorumluluğu

⁴⁹ İbşîhî, *el-Müstetref*, 1/225; Âbî, *Nesrû'd-dürr fi'l-muhâdarât*, 4/207; Tevhîdî, *el-Beşâ'ir ve'z-zehâ'ir*, 7/186; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Ħamdûniyye*, 9/454.

⁵⁰ İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-aĦbâr*, 1/427; İbn Abdırabbih, *el-İkdû'l-ferid*, 2/153; RâĦib el-İsfahânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ'*, 1/803; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilberr en-Nemerî, *Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mücâlis*, thk. Muhammed Mürsî Hûlî (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/738.

⁵¹ Ebû Ali Nûruddîn el-Hasen b. Mes'ûd b. Muhammed el-Yûsî, *Zehrü'l-ekem fi'l-emşâl ve'l-Ħikem*, thk. Muhammed Haccî (MaĦrib: Dâru's-Sekâfe ve ed-Dâru'l-Beyzâ, 1981), 1/185.

⁵² RâĦib el-İsfahânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ'*, 2/35.

hatırlatan, psikolojik bakımdan maneviyatı güçlendiren dinî veya ahlaki bir içeriğe sahip olmuştur. Kulun, inancına ve meşrebine bağlı olarak kader karşısındaki duruşunu (tevekkül, rıza, teslimiyet vs.) yansıtan birçok ifadeye rastlamak mümkündür. Keza darlık ve sıkıntı içerisinde bulunan kimseler, yüzük kaşlarına kazıdıkları bazı ibarelerin sağladığı rahatlatıcı etkiden de medet ummaktaydı.

Yüzük kaşlarına nakşedilen ibareler, o ibarelerin yazıldığı dönemin sosyopolitik koşulları ve kültürel durumu hakkında kültür tarihçilerinin bigâne kalamayacakları başkaca çok önemli malumat da verebilmektedir. Müslüman idareciler tarafından bir “hilafet nişanı” ve bir “hükümdarlık alâmeti” gibi görüldüğünden her halife Dîvânü'l-hâtem'de kendisine özel olarak yanında taşıyacağı bir yüzük yaptırmış ve bu gelenek son Abbasi halifesi Müsta'sım-Billâh'a (ö. 227/842) kadar sürmüştür. Ayrıca halife, sultan, emir, vezir gibi karar mekanizmalarında görev yapan devlet ricalinin yüzük kaşlarında ihtiyat, temkin, sağduyu vs. temalarını işleyen, seci üslubuyla dizayn edilmiş, veciz hikemi ifadeler yer almaktaydı.

Müslüman toplum nezdinde kınanacak işlere ya da mesleklere bulaşmış kişiler de tuttıkları yoldan döndüklerinin mutlak bir kanıtı olarak tövbelerini yüzük kaşlarına kalıcı bir şekilde kazımışlardır. Yine yüzük kaşları, bir ilan-ı aşkı tutkuyla dile getirmenin veya sevgiliye olan bağlılığı samimiyetle deklare etmenin en müsait zeminlerinden birini teşkil etmiştir. Bu sınırlı alan, sevgililerin afif aşkları için güzel temennilerin dile getirildiği edebî açıdan da sanatsal bir zemindi.

Klasik Arap nüktedanları, üzerine yazı yazılabilen hemen her zemini (not kâğıdı, kolye, mezar taşı, kılıç, ok, hatta vücut teni vs.) mizah üretmek için verimli bir alan olarak değerlendirdiği gibi, insanoğlunun hemen her gün fiziksel temas halinde bulunduğu yüzük kaşlarını da aynı maksatla kullanmıştır. Klasik edeb kaynakları, tarih sahnesinde rol oynamış pek çok nüktedanın, kendi yüzüklerine mizahi çağrışımlar içeren bir takım ibareler kazıttıklarını örnekleriyle kaydetmişlerdir.

Yazar Katkı Oranları / Author Contributions: Yazar 1: % 50. Yazar 2: % 50.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The authors declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn. *Nesrû'd-dürr fi'l-muhâdarât*. thk. Hâlid Abdülğani Mahfûz. 7 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Ahmed b. Hanbel. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsne-dü'l-îmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût. 50 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001.
- Cemâleddîn el-Vatvât, Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhim b. Yahyâ. *Ğurerü'l-ħaşâ'îşî'l-vâđiħa ve 'urerü'n-nekâ'îşî'l-fâđiħa*. nşr. İbrâhim Şemseddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Demîrî, Ebû'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ. *Hayâtü'l-ħayevân el-kübrâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Gazûlî, Alâuddîn el-Behâî. *Me'âli'u'l-büdûr fi menâzili's-sürûr*. 2 Cilt. Mısır: Matba'atü İdâreti'l-Vatan, 1883.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Kitâbü't-Tatfîl*. thk. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999.
- Husrî, Ebû İshâk İbrâhim b. Ali b. İbrâhim el-Kayravânî. *Cem'ül-cevâhir fi'l-mûlah ve'n-nevâdir*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1987.
- Husrî, Ebû İshâk İbrâhim b. Ali b. İbrâhim el-Kayravânî. *Zehrü'l-âdâb ve şemerü'l-elbâb*. thk. Yûsuf Ali Tavîl. 2. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Abdilber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mücâlis*. thk. Muhammed Mürsî Hülî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-İkdü'l-ferîd*. thk. Müfid Muhammed Kumeyyha. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Âsım, Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed el-Ğirnatî. *Ĥadâ'ıku'l-ezâhir fi müstaħşini'l-ecvibe ve'l-müđħikât ve'l-ħikem ve'l-emşâl ve'l-ħikâyât ve'n-nevâdir*. thk. Ebû Hemmâm Abdüllatîf Abdülhalîm. Kahire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâik'l-Kavmiyye, 2014.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali. *Aħbârü'l-ħamkâ ve'l-muğaffelîn*. şerh: Abdülemîr Mehennâ. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Lübânî, 1990.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali. *Aħbârü'z-zırâf ve'l-mütemâcinîn*. nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Cânî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997.
- İbn Ebû Avn, Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed b. Ahmed. *el-Ecvibetü'l-müskite*. thk. Muhammed Abdülkâdir Ahmed. Kahire: Matâbi'ü'n-Nâşiri'l-Arabî, 1983.

- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zemân*. thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.
- İbn Hamdûn. Ebü'l-Meâlî Bahâüddîn Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed. *et-Tezkiretü'l-Ḥamdüniyye*. nşr. İhsan Abbas - Bekir Abbas. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1996.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer, *el-Bidâye ve-nihâye*, thk. Ali Şeyrî 14 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, ts.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Muhammed. *el-Fihrist*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1978.
- İbşîhî, Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mensûr. *el-Müstetraf fi külli fennin müstetraf*. 2 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1998.
- İsfahânî, Ebü'l-Ferec Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed. *Kitâbü'l-Eğânî*. thk. Semîr Câbir. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Ali. *Şubhu'l-a'sâ fi şinâ'ati'l-inşâ*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Yüzük". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/56. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Nüveyrî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*. 33 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütüb, 2002.
- Râgîb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Muḥâḍarâtü'l-üdebâ'*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1999.
- Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzzüddîn Aybeg b. Abdillâh. *Neksü'l-himyân fi nüketi'l-ümyân*. nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *eş-Şekvâ ve'l-itâb ve mâ vaka'a beyne'l-hillân ve'l-eşhâb*. thk. İlhâm Abdülfettâh el-Müftî. Kuveyt: el-Meclisü'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Fünûn, 2000.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *Şimârü'l-ḳulûb fi'l-mudâf ve'l-mensûb*. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *et-Temsîl ve'l-muḥâḍara*. thk. Abdülfettâh Muhamed el-Hulv. Kahire: Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1981.
- Serrâc, Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed b. el-Hüseyn. *Meşâri'u'l-uşşâk*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekîr b. Muhammed. *Buğyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-lügaviyyîn ve'n-nühât*. thk. Muhammed Ebü Fazl İbrâhim. 2. Cilt. Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsaf*. thk. Târik b. İvazullah - Abdülmuhsin b. İbrâhim. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Târîhü't-Taberî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Türas, 1967.
- Tenûhî, Ebû Ali el-Muhassin b. Ali b. Muhammed el-Kâdî. *el-Ferec ba'de's-şidde*. thk. Abbûd eş-Şâlcî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1978.
- Tevhîdî, Ebû Hayyân Ali b. Muhammed b. Abbas el-Endelusî. *el-Beşâ'ir ve'z-zeğâ'ir*. thk. Vedâd el-Kâdî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1988.
- Tevhîdî, Ebû Hayyân Ali b. Muhammed b. Abbas el-Endelusî. *el-İmtâ' ve'l-mü'ânese*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Unsuriyye, 2003.
- Veşşâ, Ebü't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. İshâk b. Yahyâ. *eş-Zarf ve'z-zurefâ'*. thk. Kemal Mustafa. Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1953.
- Yûsî, Ebû Ali Nûruddîn el-Hasen b. Mes'ûd b. Muhammed. *Zehrü'l-ekem fi'l-emşâl ve'l-hikem*. thk. Muhammed Haccî. 3 Cilt. Mağrib: Dâru's-Sekâfe ve ed-Dâru'l-Beyzâ, 1981.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsîl Uyûnüssûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Rebî'ü'l-ebrâr*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1991.

EK-1: Sahabenin Yüzük Kaşarındaki Yazılı İbareler

1.	Hz. Ebû Bekir	<ul style="list-style-type: none"> • عَبْدٌ ذَلِيلٌ لِرَبِّ جَلِيلٍ • نِعْمَ الْقَادِرُ اللَّهُ
2.	Hz. Ömer	<ul style="list-style-type: none"> • اللَّهُ الْمُعِينُ لِمَنْ صَبَرَ • كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعِظًا يَا عَمْرُ
3.	Hz. Osman	<ul style="list-style-type: none"> • لَتَصْبِرَنَّ أَوْ لَتَنْدَمَنَّ • آمَنْتُ بِاللَّهِ مُخْلِصًا • آمَنْتُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ • آمَنْتُ بِالَّذِي خَلَقَ فَسَوَى • اَللّٰهُمَّ فَاَحْبِبْنِي سَعِيدًا وَاَمْنِي شَهِيدًا
4.	Hz. Ali	<ul style="list-style-type: none"> • نِعْمَ الْقَادِرُ اللَّهُ • اَلْمَلِكُ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ
5.	Üsâme b. Zeyd	<ul style="list-style-type: none"> • حُبُّ رَسُولِ اللَّهِ
6.	Muâviye b. Ebû Süfyân	<ul style="list-style-type: none"> • لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ • لِكُلِّ عَمَلٍ ثَوَابٌ
7.	Abdullah b. Zübeyr	<ul style="list-style-type: none"> • أَبُو حُبَيْبٍ، الْعَائِدُ بِاللَّهِ
8.	Hz. Hasan	<ul style="list-style-type: none"> • لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ
9.	Hz. Hüseyin	<ul style="list-style-type: none"> • عَلِمْتَ فَاَعْمَلْ

EK-2: Emevi Halifeleri'nin Yüzük Kaşlarındaki Yazılı İbareler

1.	Yezid b. Muâviye	• رَبُّنَا اللَّهُ
2.	Muâviye b. Yezid	• أَلَدُنِّيَا عَرُورُ
3.	Mervan b. Hakem	• اللَّهُ ثِقَّتِي وَرَجَائِي
4.	Abdûlmelik b. Mervan	• أَمَنْتُ بِاللَّهِ مُخْلِصًا
5.	Velid b. Abdûlmelik	• يَا وَلِيدُ، إِنَّكَ مَيِّتٌ وَمُحَاسَبٌ
6.	Ömer b. Abdülaziz	• عَمْرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ • أَعَزُّ عَزْوَةً مُجَادِلُ عَنْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
7.	Yezid b. Abdûlmelik	• فِي السَّيِّئَاتِ يَا عَزِيزُ
8.	Hişam b. Abdûlmelik	• أَحْكُمُ لِلْحَكَمِ الْحَكِيمِ.
9.	Velid b. Yezid	• يَا وَلِيدُ احْدَرْ الْمَوْتَ
10.	Yezid b. Velid	• يَا يَرِيدُ فَمَ بِالْحَقِّ
11.	İbrahim b. Velid	• تَوَكَّلْتُ عَلَى الْحَيِّ الْقَيُّومِ
12.	Mervan b. Muhammed	• أَذْكُرُ اللَّهَ يَا عَافِيَا

EK-3: Abbasi Halifeleri'nin Yüzük Kaşlarındaki Yazılı İbareler

1.	Ebü'l-Abbas es-Seffâh	• اللَّهُ ثِقَةٌ عَبْدِ اللَّهِ وَبِهِ يُؤْمِنُ
2.	el-Mansûr	• اللَّهُ ثِقَةٌ عَبْدِ اللَّهِ وَبِهِ يُؤْمِنُ
3.	el-Mehdî	• حَسْبِيَ اللَّهُ
4.	el-Hâdî	• اللَّهُ رَبِّي

5.	Hârûn er-Reşîd	<ul style="list-style-type: none"> • لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ • كُنْ مِنَ اللَّهِ عَلَى حَذَرٍ • الْعَظَمَةُ وَالْقُدْرَةُ لِلَّهِ
6.	el-Emîn	<ul style="list-style-type: none"> • مُحَمَّدٌ وَاثِقٌ بِاللَّهِ
7.	el-Me'mûn	<ul style="list-style-type: none"> • سَلِّ اللَّهُ يُعْطِكَ
8.	el-Mu'tasım	<ul style="list-style-type: none"> • اللَّهُ تَقَى أَبِي إِسْحَاقَ بْنِ الرَّشِيدِ وَبِهِ يُؤْمِنُ
9.	el-Vâsık	<ul style="list-style-type: none"> • اللَّهُ تَقَى الْوَاتِقِ
10.	el-Mütevekkil	<ul style="list-style-type: none"> • عَلَى إِلَهِي اتَّكَلِي
11.	el-Muntasır Billah	<ul style="list-style-type: none"> • يُؤْتَى الْحَذَرُ مِنْ مَأْمِنِهِ • أَنَا مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ، اللَّهُ وَلِيٌّ وَمُحَمَّدٌ
12.	el-Müsta'ın	<ul style="list-style-type: none"> • فِي الْإِعْتِبَارِ غَيٌّ عَنِ الْأَخْبَارِ
13.	el-Mu'tez	<ul style="list-style-type: none"> • الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ كُلِّ شَيْءٍ وَخَالِقِ كُلِّ شَيْءٍ
14.	el-Mühtedî	<ul style="list-style-type: none"> • مَنْ تَعَدَّى الْحَقَّ صَاقَ مَذْهَبُهُ
15.	el-Mu'temid	<ul style="list-style-type: none"> • الْكَسْبُ مَنْ كَفِيَ بَعِيرِهِ
16.	el-Mu'tezid	<ul style="list-style-type: none"> • الْأَضْطْرَارُ يُرِيءُ الْإِخْتِيَارَ
17.	el-Müktefî	<ul style="list-style-type: none"> • بِاللَّهِ عَلَيُّ بْنُ أَحْمَدَ يَتَّقُ
18.	el-Muktedir	<ul style="list-style-type: none"> • الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ
19.	el-Kâhir	<ul style="list-style-type: none"> • مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
20.	el-Muttakî	<ul style="list-style-type: none"> • الْمُتَّقِي لِلَّهِ
21.	el-Müstekfî	<ul style="list-style-type: none"> • الْمُسْتَكْفِي بِاللَّهِ يَتَّقُ

Literature Reflected on Ring Stones as a Folklore and Humor in Medieval Muslim Societies

Extended Summary

The materials used in its construction, the formal features, the symbols it carries, etc. Although it has changed, the ring has not been merely a decorative piece for centuries; It was an attractive center of interest in the fields of art, culture, folklore, humor and religion.

Rings carry many symbolic values and their functions, cultural perceptions, sensitivities etc. differs from society to society. Because the rings evoke sovereignty, power and splendor, they have also been seen throughout history as a stamping tool representing power in political correspondence.

As in ancient Greece, rings were also used as a marker indicating class differences between social groups, a sign describing the owner of the ring or his economic status, or as an indicator of social status expressing loyalty or affiliation.

Likewise, the rings are believed to have a healing, protective, good luck, and even supernatural nature as a talisman due to the inscriptions, symbols, and prayer texts engraved on the ring stones.

The inscription on the ring stones may contain expressions that reflect the stance of the servant towards destiny (trust, consent, submission, etc.) depending on his belief and legitimacy. Throughout history, people who have been in trouble and distress have sought help from the morale and motivation provided by some expressions they engraved on their ring stones.

It is seen that a number of words or phrases are embroidered on the ringstones in order to calm down in a reproach or psychological sense in case of a brutality or betrayal. Looking through these articles or phrases at various times of the day or as required was creating a kind of therapy effect.

The phrases engraved on the ring stones also contain very important information of which cultural historians will not be aware about the socio-political circumstances and cultural situation of the period in which those phrases were written.

In Muslim communities, the ring object is seen as being of great importance for several reasons. There are a few reasons why this dates back to ancient history. In fact, some rings were considered a sacred and wonderful object that was reverently remembered in the eyes of the general public of Muslims. And for this reason, countless forms of reflection of this reverence can be found in literature, poetry, folklore and art products produced in the Muslim geography.

Starting from the Early Years of Islam Historical sources document that the Muslim elders, including Muhammad, were deeply involved in this small object. Considered by Muslim rulers as a 'sign of the caliphate' and a 'sign of sovereignty', each caliph had a special ring to wear in *Dīwān al-khatam*, and this tradition was given to the last Abbasid caliph, al-Mustaʿsim bi-llāh (d. 227 / d. 842).

The ability to read the seals and inscriptions on the ring stones was one of the basic characteristics sought by the servants to be chosen for the palace. *Dīwān al-khatam* has retained its identity as an important palace servant who was used in later centuries and states to identify whose seals on the ring stones are. It is noteworthy that especially the Muslim-melites of the Abbasid era did not hesitate to even mention the correct expressions and texts which were engraved in the ring stones of non-Muslims and whose content does not contradict the spirit of the religion of Islam.

The inscriptions on the rings have a religious or moral content that reflects the stake owner's credo, reminds responsibility of the position or status imposed on him, and psychologically enhances spirituality. The strong and perfect faith, trust, submission and trust in Almighty God are expressed in very succinct terms.

The ring stones were also a well-used field by the witty Sufis, who sought to keep the consciousness of divine peace alive, especially as a means of connection. This awareness is reflected in an artistic style through strong associations in sentences with religious themes and concepts.

Again, the ring stones were one of the most appropriate grounds for expressing a declaration of love passionately or declaring sincere loyalty to the loved one. For example, in the work called *al-Shakwā wa al-ʿittāb*, it is explained in anecdotal style that one of his favorite people expressed love for the caliph Memun and helped eliminate rival concubines in the palace.

Apart from these, people involved in jobs or professions that would be condemned in the eyes of the Muslim community have also permanently written their remorse on the ring stones as absolute proof that they are returning from the way they did it.

The most comprehensive categorical lists of words engraved on the rings give us the famous Arabic language, literature and ahbar scholar Ibn Yahyā al-Waṣṣā al-Aʿrābī (died 325/937), nicknamed al-Waṣṣā. al-Waṣṣā, one of the most important representatives of the elite literature of the period, in his work *entitled az-Zarf wa az-zurafāʾ*, has collectively presented to us the most precious examples of this practice, which is common among the Abbasid elites and intellectuals.

We know that classical Arabic humor considers almost any substrate that can be written on (note paper, necklace, tombstone, sword, arrow, even body skin, etc.) as a fertile area for producing humor. As such, it should not be difficult to guess that

this limited area of the rings, which is in physical contact every day, will be used for the same purpose.

First of all, many humorists who have played a role in the history scene have written some sentences with humorous connotations on their unique ring. These phrases, a freeloader, a wolverine, a stingy, a prostitute, a transsexual etc. can be found on his ring. The verse passages in the related phrases that refer to the specific scriptures are striking.

Likewise, it was a tradition to write semi-humorous expressions on ring stones that suited moral and psychological conditions in the course of everyday life. For example, a bankrupt merchant might find comfort and dream of regaining good days in a phrase embroidered on the stone of his ring. Moreover, witnessing based on what is on ring stones was an art that was also described in relation to anonymous heroes.

And finally, especially around themes stand out among the gruesome stories that are called “mujûn” in the Arab humor tradition.

Keywords: Literature, Ring Stones, Folklore, Saying, Humor.